

A VESZTETT PARADICSOM.

PETRICHEVICH HORVÁTH LÁZÁR' ACAD. SZÉKFOGLALÓ

É R T E K E Z É S E.

(FOLYTATÁS.)

Londonba érkezvén, az első három év alatt semmi részt nem vett hazája ügyeiben, sőt csupán a tudományoknak s néhány fiatal rokona' nevelésének adta magát. E tájatt tanulta meg a héber, chaldaei és syriai nyelveket. 1640-ben az ugynevezett hosszú Parliament' összehívása' alkalmával avattaték be a polemiába, s irt vallásszabadság mellett a főnálló egyház ellen. Ezt követte három hasonló érdekű értekezés, melyekből mai olvasó semmi különöset nem tanul, hacsak azt nem, hogy egyikében ezen értekezéseknek tervét érinti, miszerint egy poemát szándékozik írni angol nyelven. „Talán — mond ő — idővel, munkával és természeti hajlamom által valami dolgozatot fogok hagyhatni a maradéknak, melyet az nem fog tán elenyészni hagyni: ez eszmétől legalább át vagyok hatva. Semmi gondom hirt aratni messze földön, megelégszem én a britt szigetekkel — melyek nekem az egész világ. De nem elég ám felidézni az emlékezés' leányait, az örök szellemet kell kérni a legbuzgóbb imával; csak ő küldheti nekünk a szeráfot, ki oltárának szent tűzével ihleti és egtisztítja ajkaink.” Mondtam vala irataim' egyikében, mikép Shakespeare, jövőjével nem gondoló, nem tön becsét hirnevére, míg ime Milton előtt nem olly olcsó a dicsőség. Szép látni — mond

az ősz Chateaubriand ¹⁾ — mikép jósol önmagának dicsőséget a még ismeretlen zseni — míg az utókor igazolva jóslatát, eképek felel: „Nem hagytam elenyészni azt a valamit, mit te irtál.”

1643-ban — ekkor 35 éves volt — titkon és szülei' tudtán kívül, nőül vevé a Forest-Hilli békebíró' Povell Richárd' leányát Máriát, kinek azonban egész családja royalista volt. E házasság, rejtélyes, mint tiltott szerelem, annak változandóságával bír vala. Milton oda nem hagyá ugyan nejét mint Shakspeare, hanem a nő hagyta el férjét, miként Byron Lordot övé. Levelet levélre irt hasztalan, míg ismételt kísérletei nem használván, neki ült s hogy magát s más hasonló esetekbeni férjeket is megboszuljon — értekezést irt a válásról, melyben nem annyira specialis kérdéseket fejteget, mint inkább általánosítva az eszméket, egészben illeszti azokat a társaság-, vagyis jobban mondva, az egész emberiségre; a szabadságot tüzi ki minden áron, s az embernek minden tekintet és viszonyok közötti függetlenségét vitatja. Csodálatos! hogy a válás' e vérmes bajnoka énekelte meg mégis paradicsomában olly fonségesen a házasság

¹⁾ Chateaubriand' Miltonrui adatai csaknem főanyagul lőnek felhasználva ez egész munkánkban.
Szerk.

élet' gyönyöreit — s szentségét.

Később azonban kibékült nejével, s neki nagylelkűleg megbocsátván, e regénykének köszönjük a Veszett Paradicsom' 10-ik könyvébeni Ádám és Éva közötti bámulandó jelenést. E házasságból Miltonnak három leánya született.

E tájt jelent meg többi közt minden angol prózai munkáinak legjobbika az „Areopagitica“, melynek — minthogy akkor e kitétel, „Sajtó szabadság“ még nem létezett — illy czímet adott: „Anglia' parlamentjéhez intézett beszéd az engedelemnélküli nyomtatási szabadságról. Ennek sok megragadó gondolatiból nem állhatja meg értekező, hogy egyet kettőt föl ne idézzem. Ugyanis: miután észrevételi, hogy a censura mit sem használ a gonosz könyvek ellen, mert azoknak forgását még sem gátolhatja, ekkép hallod szólni az író: „Emlert ölni annyi, mint egy értelmes teremtményt megölni; de könyvet elölni, annyit tesz, mint meggyilkolni az értelmet, mint legyilkolni nem annyira az életet, mintsem a halhatlanságot. Századok' zendülései néha rá nem akadnak többé egy lefojtott igazságra, melynek hija miatt olykor egész nemzetek senyvednek .. örökre.“

„A nép esd önöknek, vissza ne lépjenek, hanem járjanak önök az igazság' és erény' utjain. Mintha egy nemes és hatalmas nemzetet látnék gondolatomban fölérnedni — mond tovább az indítványozó — mint valamelly erős férfit álom után, s látok egy sast, dicsőülve hatalmas ifjúságában, a déli nap' teljes sugáriban edzeni merész tekintetét, magánál a mennyei világosság' forrásánál rázván le régóta csalva volt szemeiről a pikkelyt; míg a kétép világot kedvelő szárnyasok' zajosan félénk röpdesése zavarral végződik. Avvagy elfojtják-e önök az új ismeretek' és világok' ama virágdus csiráit, melyek annyira felnőttek immár s még naponnan növekednek ez országban? Nem áttallanak-e önök egy pár duzzat egyedárusból álló oligarchiát

alapítani, mely kiéheztesse szellemünk'? S ne kapjunk-e egyebet tápunkra, mint mit az ő kényük fogna számunkra kivéakzni? Higyük meg önök, Lordjaim és követ urak, ültem én a külföldi tudósak között is, ők pedig üdvözlének engem, hogy olly földön születtem, hol philosophiai szabadság uralkodik, míg ők szegények ama szolgálai állapot fölött nyögtenek, melybe nyügözve volt az ő hazájokban a tudomány. Meglátogattam én a híres Galileust, ki elaggott korában még az inquisitio' rabján, mivelhogy másképen mert gondolkodni csillagászat' dolgában, mint egy Ferencki vagy Domonkosféle szellembiró. Szabadság a dajkája minden nagy elmének: ez az, mely eszméinket, mint égi sugár világítja.“

Ezen erőteljes nyelvről ismerni rá a Veszett Paradicsom' költőjére. Milton valóban épen olly nagy vala prózában mint versben; őt a zendülések hozták olly közel hozzánk, mond a lelkes Chateaubriand, s politikai eszméi csupa korunkbeli férfit csinálnak belőle. A nagy költő panaszkodik verseiben, hogy egy századdal későbbre jár; panaszkodhatott volna prózájában, hogy egy századdal előbb érkezik. Ámde ütött neki a feltámadás' órája, s örömemre szolgálta, ha kezet nyújthaték én — is — egy Miltonnak, kiemelni őt mint prózairót koporsójából; a nagy Milton, kihez mint költőhez már rég imigy szólt a Dicsőség: „kelj föl!“ és ő fölkel és vissza nem fekszik ő többé soha!

1645-ben szedte össze Milton ifjúságában írott latin s angol költeményeit, melyek közül számosak zenére tettek I. Károly király' udvari karmestere által. A királygyilkosság' bűnös védőjének hangjai a leolendett fejedelem' koporsója körül nyögtenek a windsori kápolnában, pedig — ki tudja? nem volt-e nézők közt a költő is, midőn lefejezték törvényes királyát, s haza érkeve nem javított-e ki valamelly gyermekgyakorlatot, avvagy nyelvtanának valamellyik czikkét? Hiszen Galliában is voltak költők 1793-ban, kik megénekelték

Thyrsist, s szerelmes pásztorok foglalkál el a színpadot, míg a véres Tragodia az utcákon csatangolt. Hiszen tudják önök, mi rendkívüli erkölcsszeliséggel bírtak a terroristák, s mikép ama kedves juhászfiuk különösen a kisdedeket szerették. Fouquier Tinvillé' szolgája Samson s több hozzá hasonló hienának színházakban szellőzők ki magokat, keservesen zokogván az ártatlan falusi örömek' szívélyes gyönyörei fölött.

Több politikai iratai elvégre is költőre vonták a statusférfiak' figyelmét, s midőn Cromvell' diadalmas fegyvere kivívta a Protectoratust, Miltonunk lett Oliver ur' legkegyelmebb titkára. Első, mire megbízva lön, volt a kivégeztetett király' Eikon című munkájára felelni, mit Leonoclast című iratában meg is téve, ekkép osztott a királygyilkosság' fekete bűnében. Meglehet hozzáig szöktette lesz I. Károly' vérét a bakó, mikép régi áldozatoknál az áldozat' vérével szokta befecskendeni nézőket az áldor.

De legnagyobb hírt szerze magának életében Milton azon munkájával, mellynek czime : Defensio pro populo anglicano, és írva lön a legválasztékosb, a legclassicaibb latin nyelven. Követek és statusférfiak üdvözölték őt e magasztalt munkája fölött, s külhonok' küldöttjei nem győzők dicsérni íróját. Valóban hatalmas kézzel rázta meg ő mindazon eszméket, mellyek a jelenkor' mozgalmait okozák; és ez eszmék százötven évig aludtak, s midőn fölébredének, lön írva: 1793. Avvagy ki hiúné, hogy Milton' politikai munkái nem irattak napjainkban tárgyak fölött, miket a hírlapokban minden reggel kezelni látunk? —

Pierre du Moulin, canterburyi kanonok könyvet írván, mellynek neve, Királyi vér' égbekiáltása az angol felséggyilkosok ellen' a royalisták Cromvell ellen gondolták ingerelhetni az idegen fejedelmeket, ha őt királygyilkosnak és bitorlónak nevezik; családokoztak —

mond a többször említettűk francz publicista — családokoztak, a fejedelmek többnyire belebékélthetők (tractabilis) illy bitorlásokba, egyébké az, mitől ők rettegnek. — Miltonnak ez értekezése még érdekesh mint a másik is, s mégis mind ez, mind pedig prózai munkáinak öszvege ma már teljesen elfeledvők. Pedig éltében híre csupán ezeken alapult — a szomorú hír, melly napjait megmérgezte, végleghe't nehezíté s halhatlanságot nem adott. Ah! mert mindaz, mit a pártok' szenvedélyei és a pillanat' ingere szült, elhal mint azok, és ő velők.

Midőn Milton Cromvell' titkárává lön, már akkor teljesen világtalan volt; avvagy nem lehetett-e egész Britthonban más titknokot lelni a statusnak, mint épen egy vakot? Hiában! Cromvell a dicsőség' benső ösztönénél fogva fölfedezte Milton' rejtett dicsőségét, s a hős i hírt a költőéhez lánczoló : c'est quelque chose dans l'histoire du monde que Cromvell ayant pour secrétaire Milton, — mond a nagyszerű Chateaubriand.

Végre midőn I. Károly' fia II. Károly trónra lépett, elbuesúzáván respublicai álmaitól, a költő hivataláról lemondta és magányba vonult; s bár 1660-ban elfogatóék, de csakhamar megint szabaddá tételve, Cromvell' emlékéhez hű maradt s magát ismeretes elveinek árnyékába vonva, műzsája- és szegénységével együtt elrejtőzött. Egyszer a St. jamesi parkban e szókat hallá : „A király, a király.“ „Vonuljunk félre — mond a költő vezetőjéhez — soha nem szerettem a királyokat.“ II. Károly megszólítja a világtalant : „Uram! — mond neki a felség — látja ön, mikép büntette meg az ég, hogy atyám ellen esküdött.“ — „Sire! mond nyugodtan a hajthatlan republián, halogy a csapások, mellyek e világon sújtják az embert, büneinknek büntetése, uratyjának akkor nagyon vétkesnek kelle lennie.“

Miltonnak számos latin és angol költeményein kívül még historiai, grammati-

cai, utleirási dolgozatai is fönmaradtak, s épen nem esoda, hogy annyit dolgozott, mert egyike volt a legszorgalmasb tudósoknak; nyárban 4, télben 5 órakor kelt föl, délig munkálódott, keveset evett, többnyire durva, szürke posztóba öltözött, vezetőlével sétálgatott s eszve valamely hangszer' kíséretében énekelt. Vesztett paradicsomából ítélve, szenvedélyesen kellett hogy szeresse a zenét, illatot és virágokat. Vacsorára néhány olajbogyót evett s egy kis vizet ivott rá, 9-kor lefeküdt s ágyában költött. Mihelyt pár verset készíte, legott csengetett s nejével vagy lányaival leiratta. Szép időben a napfényben sütözött, ülve a padon, mely laka előtt áll vala.

Miltonnak három neje volt, kiknek két elseje gyermekágyban elhala. Képzeltetni házi gondjait tudósna, kit háromszoros hymen nyugözött. Nejei és lányai — pedig olly szép költői szerepet játszána Miltonunk' életében az utósók — rendre csaláta szegénys' eleladogatói titokban könyvtárának szebb felét. Eleget is panaszoit a jámbor, de természete szerencsére épen olly csüggedhetlen vala mint szelleme.

Hanem most látom, hogy ki kezdek lépni a korlátokbul, miket ez értekezésre magannak eleve kijelettem; s habár az is, mit a nagy ember' életéből eddig idéztem, csupa rövid vázolatba lön összehuzva, alig rövidebbre szoríthatóba, mégis hátravetett célomtul az is, mely voltaképen az vala, hogy a Vesztett Paradicsom' mul értekezsem. Siessünk hát koporsója felé a nagy férfinak, hogy szólhassunk egypár szót feltamadott szelleméről. (Folytatatik.)

EMLEKLAPOK EGY FÖRANGU HÖLGYHEZ.

XVII.

Volnék gazdag, mint most az nem vagyok,
Megvenném mind', mi drága, szép, ragyog,
Mindent, mit a föld és a tenger ád,
Megvenném a boldogságot magát:

Egy pillantásodért!

Volnék boldog, mint most az nem vagyok,
És mondanád : csak szenvedést adok;
Elvennék tőled minden kínokat,
S szólnék : nézzétek boldogságomat!

Egy csókodért!

Öröklő volna földön életem,
Tenéked adnám, a halált nekem.
Mindent, mi földön, éghen vár reám,
Mind néked adnám, lelkemet, leány,
Bírsáodért!

XVIII.

Eszednek lángtűzét,
Szemednek csillagát,
Szivednek gyöngyeit,
Arczednek bérzhavát.
Add ó nekem, add ó nekem!

Szemednek csillagával
Megáldom a vakot, —
Eszednek lángtűzével
Teremtek új napot;
Szivednek gyöngyeit
Hűs éggé alkotom,
S a napba, mint sugárt.
Beoltni ezt fogom :
S ha a hűtlen világ
Átkozza majd kezem,
Ott arczod' bérzhava —
Eloivad majd ezen.

TARCAI ANNA.

Történeti Deszély PÉTER KÁROLYTUL.

Karpátok' tövében
fekszik dűledékeiben
Tarkó vára. E romokat látva gyanítaná-e a vándor, hogy
háromszáz év előtt
ezen vár a fény' és
pompa' büszke színhelye volt, előbbi urai a vitézségről híres
Tarczaik alatt.

A 16-d. század' közepén Tarczaik Györgyöt uralta a környék Tarkó s Újvár váraival együtt, — Györgyöt, a négyszázados család' végső ivadékát. Alatta a most romba dől termek' falait dus fény világítá meg; farsangi zaj tombolt a kastély' márványpadlatán, a mulatságok s játékok' ezer nemei egymást válták föl. Termetes vitézek' karjain férjethagyott nők s fiatal öz-